

Warszawa, 26-06-2024 r.

**BIURO
RZECZNIKA PRAW OBYWATELSKICH**

Krajowy Mechanizm Prewencji

KMP.570.13.2023.AN

**Raport Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur z wizytacji Pomieszczenia
dla Osób Zatrzymanych lub doprowadzonych w celu wytrzeźwienia
Komendy Powiatowej Policji w Opocznie**

1. Mandat Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur

Zgromadzenie Ogólne ONZ 18 grudnia 2002 r. przyjęło Protokół fakultatywny do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania (dalej: OPCAT)¹. Polska przystąpiła do OPCAT na podstawie uprzedniej zgody wyrażonej w ustawie i stanowi on część krajowego porządku prawnego (art. 87 i 91 Konstytucji). Podpisując OPCAT, Polska zobowiązała się do utworzenia krajowego mechanizmu prewencji, którego funkcję wykonuje Rzecznik Praw Obywatelskich za pomocą działającego w Biurze RPO Zespołu – Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur (dalej: KMPT, Krajowy Mechanizm)².

KMPT ma dostęp do wszystkich „miejsc zatrzymań” w rozumieniu OPCAT. Są to wszystkie miejsca pozostające pod jurysdykcją i kontrolą państwa-strony, gdzie przebywają lub mogą przebywać osoby pozbawione wolności na podstawie polecenia

¹ Zob. Protokół fakultatywny do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania, przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku dnia 18 grudnia 2002 r. (Dz. U. z 2007 r. Nr 30, poz. 192). Nazwa w języku angielskim: Optional Protocol to the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (OPCAT).

² Zob. art. 1 ust. 4 ustawy z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (Dz. U. z 2023 r. poz. 1058).

organu władzy publicznej bądź za jego namową, zgodą lub przyzwoleniem³. Z kolei przez „pozbawienie wolności” OPCAT rozumie „jakąkolwiek formę zatrzymania lub uwięzienia bądź umieszczenia osoby w publicznym lub prywatnym miejscu odosobnienia, którego osobie tej nie wolno z własnej woli opuszczać, na mocy polecenia jakiegokolwiek władzy sądowej, administracyjnej lub innej”⁴.

Wizytacje KMPT są niezapowiedziane. W czasie swojej wizyty członkowie KMPT mają dostęp do wszystkich pomieszczeń, instalacji i urządzeń, mogą odbyć poufną rozmowę z wybraną przez siebie osobą (zarówno osobą pozbawioną wolności, jak i członkiem personelu lub inną osobą), mają dostęp do dokumentacji i nagrań z monitoringu wizyjnego⁵. Mają też prawo rejestrowania dźwięku lub obrazu w miejscach, w których przebywają osoby pozbawione wolności, za zgodą osób, które będą rejestrowane⁶.

Spostrzeżenia KMPT czynione podczas wizytacji opierają się więc na różnych źródłach, m.in. własnych obserwacjach, przeprowadzonych rozmowach, analizie dokumentacji i zapisów monitoringu⁷.

KMPT nie jest organem dochodzeniowo-śledczym. Nie rozpatruje też skarg⁸. Celem wizytacji KMPT jest identyfikowanie czynników zwiększających ryzyko wystąpienia tortur i złego traktowania osób pozbawionych wolności oraz zaproponowanie rozwiązań mających na celu wyeliminowanie tego ryzyka.

Formułując swoje wnioski i zalecenia, KMPT bierze pod uwagę międzynarodowe standardy praw człowieka, w szczególności standardy ONZ⁹ oraz zalecenia organów międzynarodowych.

³ Zob. art. 4 ust. 1 OPCAT.

⁴ Zob. art. 4 ust. 2 OPCAT.

⁵ Zob. art. 20 OPCAT.

⁶ Zob. art. 13 ust. 1a ustawy o Rzeczniku Praw Obywatelskich.

⁷ Szczegółowy opis metod pracy KMPT można znaleźć w raportach rocznych RPO z działalności KMPT. Zob. przykładowo Raport Rzecznika Praw Obywatelskich z działalności w Polsce Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur w 2021 r., Część II – Jak pracuje KMPT?

⁸ Zob. Dziewiąte Sprawozdanie Roczne SPT z 22 marca 2016 r., CAT/OP/C/57/4, Aneks do sprawozdania, część II, pkt 6. Zob. również publikację Biura Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka pt. „Preventing Torture. The Role of National Preventive Mechanisms. A Practical Guide”, Professional Training Series No. 21, United Nations High Commissioner for Human Rights, New York and Geneva 2018, s. 4-6.

⁹ Zob. art. 19 pkt b OPCAT.

W każdym przypadku, kiedy przedstawiciele Krajowego Mechanizmu ujawnią ryzyko zaistnienia naruszeń praw osób pozbawionych wolności (nawet jeśli jego istnienie wynika jedynie z relacji osób pozbawionych wolności), KMPT jest zobowiązany do wydania odpowiedniego zalecenia w raporcie. Dlatego też na zalecenia końcowe w niniejszym raporcie należy patrzeć nie tylko przez pryzmat nieprawidłowości, które już zaistniały, lecz także przez pryzmat prewencji.

2. Zakaz represji

Stosownie do art. 21 ust. 1 OPCAT żadna osoba (np. osoba zatrzymana, funkcjonariusz Policji, pracownik cywilny jednostki organizacyjnej Policji) lub organizacja, która przekazała KMPT informację, nie może ponieść jakiegokolwiek sankcji lub uszczerbku z tego tytułu, niezależnie od tego, czy udzieliła informacji prawdziwej, czy fałszywej.

Wskazany przepis OPCAT stanowi bowiem, że „żadna władza lub funkcjonariusz nie nakaże, nie zastosuje, nie pozwoli ani nie dopuści do stosowania jakiegokolwiek sankcji przeciwko jakiegokolwiek osobie lub organizacji, za przekazanie krajowemu mechanizmowi prewencji jakiegokolwiek informacji, prawdziwej bądź fałszywej, i żadna taka osoba lub organizacja nie poniesie żadnego uszczerbku w jakikolwiek inny sposób”.

3. Uwagi wstępne na temat wizytacji

Na podstawie art. 19 OPCAT oraz na wniosek Rzecznika Praw Obywatelskich, w dniu 25 września 2023 r. przedstawiciele KMPT przeprowadzili wizytację Pomieszczenia dla osób zatrzymanych lub doprowadzonych w celu wytrzeźwienia zlokalizowanego na terenie Komendy Powiatowej Policji w Opocznie (dalej jako: PdOZ, Izba). Celem wizytacji było sprawdzenie traktowania i warunków detencji osób zatrzymanych przez Policję oraz rekomendowanie rozwiązań, które wzmocnią ich ochronę przed ryzykiem tortur i innego okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania.

W skład zespołu wizytującego wchodziło: Ewa Kownacka (psycholożka), Marcin Kusy (prawnik) oraz Aleksandra Nowicka (kryminolog, specjalista ds. bezpieczeństwa wewnętrznego).

W trakcie wizytacji zespół monitorujący:

- przeprowadził wstępną rozmowę z Panią mł. insp. Magdaleną Kucharską (Zastępcą Komendanta Powiatowego Policji w Opocznie);
- dokonał oglądu wybranych przez siebie pomieszczeń PdOZ;
- przeprowadził poufne rozmowy z funkcjonariuszami Policji;
- zapoznał się z prowadzoną na miejscu dokumentacją;
- wykonał dokumentację fotograficzną.

Po zakończeniu wizytacji poddano analizie dokumentację związaną z funkcjonowaniem Izby.

Niniejszy raport wskazuje problemy systemowe, wymagające zmiany prawa lub praktyki jego stosowania (pkt 6) oraz obszary wymagające ulepszeń, istotne z punktu prewencji tortur i innych form okrutnego, niehumanitarnego i poniżającego traktowania albo karania (pkt 7).

4. Utrudnienia w realizacji mandatu KMPT

W dniu wizyty przedstawiciele KMPT nie odnotowali trudnień w wykonywaniu swoich uprawnień. Uzyskali między innymi dostęp do wybranych przez siebie pomieszczeń, mogli odbyć poufne rozmowy z funkcjonariuszami oraz dokonać analizy wskazanej przez siebie dokumentacji. Policjanci wykazywali się przy tym profesjonalną, życzliwą postawą, co miało bezpośredni wpływ zarówno na efektywność wykonywanych zadań służbowych, jak i atmosferę pracy.

W trakcie wizytacji KMPT zwrócił się do Komendanta Powiatowego Policji w Opocznie o przesłanie do BRPO dodatkowej dokumentacji oraz wybranych kopii nagrań z monitoringu zainstalowanego w PdOZ. W odpowiedzi z dnia 3 października 2023 r. Komendant Powiatowy Policji w Opocznie poinformował: „zgodnie ze stanowiskiem Dyrektora Biura Kadr, Szkolenia i Obsługi Prawnej Komendy Głównej Policji (pismo z dnia 22 lutego 2023 r.) po zakończeniu wizytacji Rzecznik oraz jego przedstawiciele nie mogą żądać wydania/udostępnienia dokumentów niezależnie od ich formy, tj. papierowej lub elektronicznej jak również oryginałów lub kopii materiałów audiowizualnych. Mając na uwadze powyższą argumentację informuję, iż w świetle wyżej wymienionego stanowiska prawnego brak jest podstaw do przesłania żądanej dokumentacji”.

W przywołanym stanowisku wskazano m.in. że „uprawnienie do przetwarzania informacji, w tym danych osobowych, w zakresie niezbędnym do realizacji zadań Rzecznika określone w art. 17c ust. 1 i 2 ustawy o RPO nie jest równoznaczne z prawem do żądania przekazania, czy udostępnienia ani też z prawem do uzyskiwania przez Rzecznika dokumentów czy materiałów, w tym materiałów audiowizualnych, wideo lub audio, ze względu na to, że prawo do żądania udostępnienia, przekazania Rzecznikowi czy uzyskania przez Rzecznika dokumentów lub materiałów od organów władzy publicznej, w tym w ramach sprawowania mandatu krajowego mechanizmu prewencji nie zostało określone ani w art. 20 Protokołu do Konwencji w sprawie tortur, ani w art. 13 ustawy o RPO”.

Krajowy Mechanizm Prewencji Tortur nie podziela wniosków wskazanych we wskazanej opinii prawnej i stoi na stanowisku, że art. 20 pkt b OPCAT stanowi podstawę uprawniającą pracowników KMPT do zapoznawania się także ze zarchiwizowanym materiałem dotyczącym traktowania osób pozbawionych wolności. Warto podkreślić, że praktyka taka była stosowana bez przeszkód do dnia 22 lutego 2023 r., kiedy to po raz pierwszy została zanegowana w piśmie Zastępcy Komendanta Głównego Policji – nadinsp. Romana Kustera. Niczym nieuzasadnione, w ocenie Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur, odstąpienie przez Policję od stosowania tej praktyki prowadzi do znacznego utrudnienia wykonywania mandatu Krajowego Mechanizmu, ograniczając tym samym możliwość rzetelnego i wszechstronnego sprawdzenia warunków oraz sposobu traktowania osób pozbawionych wolności w jednostkach Policji.

5. Charakterystyka PdOZ

Wizytowany PdOZ przeznaczony jest dla kobiet i mężczyzn zatrzymanych w związku z podejrzeniem popełnienia przestępstwa lub doprowadzonych w celu wytrzeźwienia. Posiada on łącznie 13 miejsc dla osób zatrzymanych, które rozmieszczone są w 6 pokojach (jeden pokój 3-osobowy i pięć pokoi 2-osobowych). Jednostka nie została wyznaczona do osadzania osób z niepełnosprawnością i nie jest dostosowana do ich potrzeb.

W trakcie wizytacji przedstawicieli KMPT w PdOZ nie przebywała żadna osoba zatrzymana lub doprowadzona w celu wytrzeźwienia.

W 2023 r. opłata za pobyt w Izbie osoby w celu wytrzeźwienia wynosi 220 zł.

6. Problemy systemowe

6.1. Brak odpowiedniej obsady w PdOZ

Służba w Izbie pełniona jest przez jednego funkcjonariusza w systemie 12-godzinnym. Jest nim zastępca dyżurnego, który nie przebywa w samym PdOZ, lecz w dyżurce, i nadzoruje osoby zatrzymane przez monitoring¹⁰. W ocenie KMPT jedna osoba nie jest w stanie jednocześnie wykonywać obowiązków proceduralnych (takich jak wypełnianie dokumentacji), kontrolnych i związanych z realizacją praw osób zatrzymanych (np. umożliwienie im dostępu do toalety). Utrudnione jest również efektywne reagowanie na ewentualne zdarzenia nadzwyczajne, np. podejmowane próby samobójcze.

Taki sposób organizacji służby może być również niebezpieczny dla samego funkcjonariusza pełniącego służbę w PdOZ. Wyklucza bowiem możliwość wzajemnej asekuracji funkcjonariuszy i sprawnej reakcji na wypadek agresji fizycznej ze strony zatrzymanego. Z uwagi na powyższe KMPT od wielu lat postuluje zmianę obowiązujących przepisów¹¹.

Europejski Komitet do Spraw Zapobiegania Torturom (CPT) podkreśla rolę policyjnych profosów w systemie zapobiegania torturom. Wskazuje, że wyodrębnienie wyspecjalizowanej grupy funkcjonariuszy, zajmujących się wyłącznie nadzorem nad osobami umieszczonymi w areszcie policyjnym, prowadzi do ich większej specjalizacji, sprzyja profesjonalizmowi i skuteczności oraz zwiększa poczucie odpowiedzialności za osoby zatrzymane. Taka praktyka może również przyczynić się do przełamania często źle pojmowanego poczucia solidarności zawodowej (w przypadku niewłaściwego traktowania zatrzymanych przez innych funkcjonariuszy) i wzmocnić zabezpieczenia proceduralne, które mają służyć ochronie przed taką praktyką. Przykładowo funkcjonariusz pełniący służbę w areszcie policyjnym może sprawdzić przy przyjęciu, czy zatrzymany został w sposób zrozumiały poinformowany o swoich prawach. Kontakt z takim policjantem stanowi też pierwszą okazję dla osoby zatrzymanej do

¹⁰ Zgodnie z § 2 ust. 2 zarządzenia nr 130 Komendanta Głównego Policji z dnia 7 sierpnia 2012 r. w sprawie metod i form wykonywania zadań w pomieszczeniu dla osób zatrzymanych lub doprowadzonych w celu wytrzeźwienia (Dz. Urz. KGP poz. 42 ze zm.), kierownik jednostki organizuje służbę w taki sposób, aby w pomieszczeniu pełnił ją co najmniej jeden policjant.

¹¹ Zob. Raport RPO z działalności KMPT za 2021 r., s. 65.

złożenia formalnej skargi przeciwko funkcjonariuszom dokonującym zatrzymania, np. w odniesieniu do nadmiernego użycia siły przy zatrzymaniu¹².

6.2. Osadzanie w PdOZ osób zatrzymanych do wytrzeźwienia

Nadal aktualny pozostaje problem dotyczący przerzucania na Policję obowiązku opieki nad osobami nietrzeźwymi. Zagadnienie to było już sygnalizowane wielokrotnie przez RPO w raportach rocznych z działalności w Polsce Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur, m.in. za lata 2018¹³, 2019¹⁴, 2021¹⁵ i 2022¹⁶.

Należy mieć na uwadze, że poza badaniem lekarskim przed przyjęciem nie istnieje obecnie wymóg zapewnienia stałej opieki medycznej dla osób zatrzymanych przebywających w PdOZ. Brakuje zatem lekarza, który mógłby czuwać w jednostkach Policji nad trzeźwieniem osób zatrzymanych. Odpowiedzialność za bezpieczeństwo tych osób spoczywa na barkach funkcjonariuszy Policji, którzy mogą jedynie udzielić pierwszej pomocy przedmedycznej i wezwać pogotowie ratunkowe, licząc, że interwencja nastąpi szybko i będzie skuteczna.

Takie rozwiązanie w ocenie KMPT nie jest satysfakcjonujące, bo nie chroni w sposób należyty bezpieczeństwa tych osób. Wymaga zatem zmian systemowych.

6.3. Badanie medyczne osób zatrzymanych

Badanie lekarskie zatrzymanych i właściwe dokumentowanie urazów stwierdzonych podczas badania uważane jest za podstawową i minimalną gwarancję chroniącą te osoby przed torturami i przemocą, silnie podkreślaną przez międzynarodowe instytucje monitorujące traktowanie osób pozbawionych wolności – Podkomitet ONZ ds. Zapobiegania Torturom oraz Innemu Okrutnemu, Nieludzkiemu,

¹² Zob. Dwudziesty Ósmy Raport Generalny CPT, CPT/Inf (2019) 9, § 83-85.

¹³ Zob. Raport z działalności KMPT w 2018 r., <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/informacja-roczna-krajowego-mechanizmu-prewencji-tortur-za-rok-2018>.

¹⁴ Zob. Raport z działalności KMPT w 2019 r., <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/raport-rpo-z-dzialalnosci-krajowego-mechanizmu-prewencji-tortur-w-2019-r>.

¹⁵ Zob. Raport z działalności KMPT w 2021 r., https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/2022-07/Raport%20Roczny%202021%20KMPT_wersja%20elektroniczna.pdf.

¹⁶ Zob. Raport z działalności KMPT w 2022 r., <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-raport-dzialalnosc-kmpt-2022>.

Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu oraz Europejski Komitet ds. Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu i Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu¹⁷.

Zgodnie z rekomendacjami CAT (Komitet Przeciwko Torturom) Polska powinna podjąć skuteczne środki w celu zagwarantowania, aby osoby zatrzymane zostały poddane poufnemu badaniu lekarskiemu przez niezależnego lekarza w ciągu 24 godzin od ich przybycia do miejsca zatrzymania. Powinny mieć też prawo wnioskowania o niezależne badanie medyczne w dowolnym momencie¹⁸.

Podkomitet ONZ ds. Zapobiegania Torturom oraz innemu Okrutnemu, Nieludzkiemu, Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu (SPT) zaleca, aby Polska podjęła odpowiednie kroki, by wszystkie osoby aresztowane były niezwłocznie, bezpłatnie zbadane przez specjalistę medycznego, który jest w stanie pracować niezależnie, bez obecności policjanta. Zgodnie z Protokołem stambulskim tacy specjaliści medyczni powinni zostać przeszkoleni w zakresie badania osób, które mogły być poddane torturom lub złemu traktowaniu i dokumentowania takich przypadków¹⁹.

W wizytowanej jednostce badaniu lekarskiemu przed umieszczeniem w PdOZ poddaje się osoby zatrzymane, zgodnie z rozporządzeniem Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 13 września 2012 r. w sprawie badań lekarskich osób zatrzymanych przez Policję²⁰, oraz wszystkie osoby nietrzeźwe (zarówno te osadzone do wytrzeźwienia, jak i zatrzymane z innych przyczyn, np. w związku z podejrzeniem popełnienia przestępstwa). Wszystkie obrażenia odnotowywane są w notatkach służbowych funkcjonariuszy oraz w zaświadczeniu lekarskim przy protokole zatrzymania.

Pomimo iż obowiązujące przepisy prawa krajowego nie określają takiego obowiązku, Krajowy Mechanizm Prewencji Tortur od wielu lat postuluje badanie wszystkich osób zatrzymanych przez Policję przed ich umieszczeniem w PdOZ. Rzecznik wielokrotnie zwracał uwagę na konieczność wprowadzenia obowiązku przeprowadzania badań lekarskich każdej osoby zatrzymanej przez funkcjonariuszy

¹⁷ European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT). Zob. np.: Drugie Sprawozdanie Ogólne, CPT/Inf (92) 3, § 36-38; Raport CPT z wizyty w Polsce, 25.06.2014 r., CPT/Inf (2014) 21, § 26, 30; Raport z wizyty w Polsce, 25.07.2018 r., CPT/Inf (2018) 39, § 27.

¹⁸ Committee against Torture, Concluding observations on the seventh periodic report of Poland, 29 August 2019, CAT/C/POL/CO/7, § 16.

¹⁹ Raport SPT z wizyty w Polsce, CAT/OP/POL/ROSP/1, § 55.

²⁰ Dz. U. z 2024 r. poz. 516 ze zm.

Policji, m.in. w wystąpieniu generalnym z 2 października 2020 r. skierowanym do Komendanta Głównego Policji²¹ oraz w raportach rocznych Rzecznika Praw Obywatelskich z działalności w Polsce Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur²².

Przeprowadzenie badania chroni także samych funkcjonariuszy przed fałszywymi zarzutami, że obrażenia powstały podczas pobytu osoby zatrzymanej pod nadzorem Policji. Co także istotne, świadomość ujawnienia ewentualnych śladów przemocy i ich udokumentowanie pełni funkcję odstraszącą. Wieloletnie analizy KMPT wskazują, że osoby zatrzymane doświadczające tortur lub innych form złego traktowania ze strony funkcjonariuszy Policji umieszczane były w PdOZ bez uprzedniego badania lekarskiego, co w późniejszym czasie utrudnia wykazanie, czy obrażenia pokrzywdzonych powstały w czasie ich pobytu w jednostce Policji, czy jeszcze przed zatrzymaniem²³.

Kwestia obligatoryjnych badań lekarskich osób zatrzymanych była podnoszona także przez Europejski Trybunał Praw Człowieka. W wyroku w sprawie Dzwonkowski przeciw Polsce²⁴ Trybunał zawarł standard, w myśl którego osoba przebywająca pod nadzorem Policji powinna po jego zakończeniu znajdować się w stanie niepogorszonym w stosunku do tego, w jakim była przyjmowana. Jeżeli opuszczając jednostkę Policji, ma obrażenia fizyczne, których nie miała, przybywając do niej, na państwie ciąży obowiązek wyjaśnienia, w jakich okolicznościach one powstały. Tylko objęcie badaniami wstępnymi wszystkich osób zatrzymanych przez Policję umożliwi porównanie stanu zdrowia w momencie przyjęcia ze stanem w czasie zwalniania.

6.4. Dostęp do pomocy prawnej od początku zatrzymania

Na terenie PdOZ znajdowała się lista adwokatów działających z urzędu. W razie potrzeby jest ona udostępniana osobom zatrzymanym.

²¹ Zob. wystąpienie generalne Zastępcy Rzecznika Praw Obywatelskich w sprawie tzw. gwarancji antytorturowych, KMP.570.4.2020.

²² Zob. Raport z działalności KMPT w 2019 r., <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/raport-rpo-zdzialalnoscikrajowego-mechanizmu-prewencji-tortur-w-2019-r.>; w 2020 r., <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-raport-KMPT2020>; w 2021 r., <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-raport-dzialalnosc-kmpt-2021>.

²³ Zob. wystąpienie generalne RPO z dnia 18.04.2017 r. do Ministra Sprawiedliwości, KMP.570.3.2017; Raport Rzecznika Praw Obywatelskich z działalności w Polsce Krajowego Mechanizmu Prewencji Tortur w roku 2016, s. 196-199; raport dostępny pod adresem <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/raport-rpo-zdzialalnoscikrajowego-mechanizmu-prewencji-tortur-w-polsce-kmp-w-roku-2016>; Przeprostwo tortur w Polsce – Analiza prawomocnych wyroków dotyczących przestępstw z art. 231, 246 oraz 247 Kodeksu karnego, Warszawa 2021; https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Tortury_w_Polsce_Raport_KMPT_lipiec_2021.pdf.

²⁴ Wyrok ETPC z dnia 12 kwietnia 2007 r. w sprawie Dzwonkowski przeciwko Polsce, skarga nr 46702/99.

W Polsce nie funkcjonuje system pomocy prawnej, który umożliwiłby każdemu zatrzymanemu bezpłatny kontakt z adwokatem lub radcą prawnym, bezpośrednio po zatrzymaniu. Tymczasem właśnie w okresie bezpośrednio następującym po pozbawieniu wolności ryzyko tortur i złego traktowania jest największe.

Zgodnie z polskim prawem wnioski o przyznanie obrońcy z urzędu można złożyć dopiero po pierwszym przesłuchaniu w charakterze podejrzanego. Do czasu wyznaczenia obrońcy z urzędu i jego pierwszego kontaktu z klientem funkcjonariusze realizują z zatrzymanym czynności służbowe (np. przesłuchania, rozpytania), co w połączeniu z brakiem innych zabezpieczeń (takich jak obowiązkowe badanie medyczne po zatrzymaniu i brak rejestracji obrazu i dźwięku z przesłuchania) sprzyja torturom. Szczególnie trudna jest sytuacja osób mniej zamożnych, których nie stać na zaangażowanie obrońcy z wyboru. Takie osoby są de facto pozbawione pomocy prawnej na początkowym etapie postępowania karnego.

Kontakt z niezależnym, profesjonalnym pełnomocnikiem stanowi podstawową gwarancję prewencji tortur, ułatwia dostęp do mechanizmów skargowych i innych przysługujących zatrzymanemu uprawnień, sprzyja rzetelności i jakości postępowania karnego oraz chroni samych funkcjonariuszy na wypadek pomówień dotyczących metod ich pracy.

Problem ten został dostrzeżony przez instytucje międzynarodowe: Komitet Przeciwko Torturom²⁵, Podkomitet ONZ ds. Prewencji Tortur²⁶ i Europejski Komitet do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu²⁷.

Był również sygnalizowany przez Rzecznika Praw Obywatelskich Ministrowi Sprawiedliwości²⁸.

Warto podkreślić, że nie wprowadzając odpowiedniego systemu pomocy prawnej, Polska narusza obowiązek zagwarantowania obywatelom Unii Europejskiej przebywającym na jej terytorium realizacji uprawnień wynikających z unijnych dyrektyw.

²⁵ Zob. Uwagi końcowe Komitetu Przeciwko Torturom dotyczące siódmego raportu okresowego Polski, CAT/C/POL/CO/7, § 15 pkt a, § 16 pkt a.

²⁶ Zob. Raport SPT z wizyty w Polsce w 2018 r., CAT/OP/POL/ROSP/1, § 51-52.

²⁷ Zob. Raporty CPT z wizyt w Polsce w 2017 r. [CPT/Inf (2018) 39, § 25] oraz w 2019 r. [CPT/Inf (2020) 31, § 19], 21-22.

²⁸ Zob. wystąpienia generalne RPO do Ministra Sprawiedliwości z 18 kwietnia 2017 r., 27 września 2018 r. i 25 stycznia 2022 r., KMP.570.3.2017.RK.

Zgodnie z dyrektywą Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/1919 z dnia 26 października 2016 r. podejrzani, którzy nie posiadają wystarczających środków na pokrycie kosztów pomocy adwokata, mają prawo do korzystania z pomocy prawnej z urzędu, gdy wymaga tego dobro wymiaru sprawiedliwości. Pomoc prawna z urzędu powinna być przyznana bez zbędnej zwłoki i najpóźniej przed przesłuchaniem danej osoby przez Policję, inny organ ścigania lub przez organ sądowy, lub przed przeprowadzeniem konkretnych czynności dochodzeniowo-śledczych lub dowodowych²⁹.

Z kolei na podstawie dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2013/48/UE z dnia 22 października 2013 r. podejrzani lub oskarżeni w postępowaniu karnym mają prawo dostępu do adwokata w takim terminie i w taki sposób, aby osoby te mogły rzeczywiście i skutecznie wykonywać przysługujące im prawo do obrony. Dostęp do adwokata powinien nastąpić bez zbędnej zwłoki: przed przesłuchaniem przez Policję lub inny organ ścigania lub organ sądowy, w momencie prowadzenia przez organy ścigania lub inne właściwe organy czynności dochodzeniowych lub innych czynności dowodowych, niezwłocznie po pozbawieniu wolności, zanim podejrzani lub oskarżeni zostali wezwani do stawienia przed sądem właściwym w sprawach karnych w odpowiednim czasie, zanim ww. osoby stawią się przed tym sądem³⁰.

6.5. Powiadomienie o zatrzymaniu

Prawo osób pozbawionych wolności do poinformowania wybranej przez siebie osoby o zatrzymaniu i miejscu pobytu stanowi podstawową gwarancję prewencji tortur. Takie zawiadomienie powinno nastąpić niezwłocznie po zatrzymaniu i po każdym przeniesieniu z jednego miejsca zatrzymania do innego. Datę, godzinę i tożsamość zawiadomionej osoby należy odnotować w dokumentacji (np. w protokole

²⁹ Zob. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/1919 z dnia 26 października 2016 r. w sprawie pomocy prawnej z urzędu dla podejrzanych i oskarżonych w postępowaniu karnym oraz dla osób, których dotyczy wnioski w postępowaniu dotyczącym europejskiego nakazu aresztowania (Dz.U.UE.L.2016 nr 297, s. 1 z późn. zm.).

³⁰ Zob. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2013/48/UE z dnia 22 października 2013 r. w sprawie prawa dostępu do adwokata w postępowaniu karnym i w postępowaniu dotyczącym europejskiego nakazu aresztowania oraz w sprawie prawa do poinformowania osoby trzeciej o pozbawieniu wolności i prawa do porozumiewania się z osobami trzecimi i organami konsularnymi w czasie pozbawienia wolności (Dz.U.UE.L.2013 nr 294, s. 1).

zatrzymania). Osoby zatrzymane powinny również otrzymać zwrotną informację, czy wiadomość o ich zatrzymaniu została przekazana wskazanej osobie³¹.

W wizytowanym Pomieszczeniu funkcjonariusze Policji, na żądanie zatrzymanego, informują o tym fakcie wskazane przez niego osoby trzecie. Uprawnienie to jest jednak realizowane wyłącznie przez funkcjonariuszy Policji, niezależnie od powodu zatrzymania i charakteru czynu zabronionego, o którego popełnienie jest podejrzewana osoba zatrzymana. Nie ma możliwości, aby osoba zatrzymana porozmawiała telefonicznie z bliską osobą i samodzielnie poinformowała ją o tym, że pozostaje pod nadzorem Policji.

Warto podkreślić, że obowiązujące przepisy prawne nie przyznają zatrzymanemu możliwości samodzielnego powiadomienia wybranej osoby o zatrzymaniu, a przepisy właściwych ustaw wskazują, że taką osobę zawiadamia się na żądanie zatrzymanego (art. 261 § 1 w zw. z art. 245 § 3 kodeksu postępowania karnego³², art. 46 § 3 kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia³³, art. 40 ust. 11 ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi³⁴).

W ocenie Krajowego Mechanizmu zatrzymany powinien mieć możliwość samodzielnego powiadomienia wybranej osoby o fakcie zatrzymania. Tylko w sytuacjach szczególnych, uzasadnionych specyfiką danej sytuacji (np. realną obawą mactwa lub utrudniania postępowania karnego, znacznym stanem upojenia alkoholowego uniemożliwiającego rozmowę), informacja o zatrzymaniu powinna być realizowana za pośrednictwem funkcjonariusza Policji. Nie każdy bowiem powód zatrzymania uzasadnia aż tak restrykcyjne środki ostrożności, a brak kontaktu z osobą bliską może stanowić dodatkową, nieuzasadnioną dolegliwość.

Osobisty kontakt telefoniczny zatrzymanego z osobą bliską umożliwiłby mu przekazanie informacji o ewentualnym złym traktowaniu, co mogłoby poskutkować podjęciem odpowiedniej interwencji. Ponadto taka praktyka mogłaby łagodzić napięcie wywołane samym faktem pozbawienia wolności i korzystnie wpłynąć na zachowanie zatrzymanego w czasie, gdy pozostaje on pod nadzorem Policji.

³¹ Zob. Raport CPT z wizyty w Polsce w 2022 r., CPT/Inf (2024) 10, § 14. Zob. również Raport CPT z wizyty w Polsce, CPT/Inf (2018) 39, § 23-24; Dwudziesty Ósmy Raport Generalny CPT, CPT/Inf (2019) 9, § 66.

³² Dz. U. z 2024 r. poz. 37 ze zm.

³³ Dz. U. z 2022 r. poz. 1124 ze zm.

³⁴ Dz. U. z 2023 r. poz. 2151 ze zm.

Zgodnie z międzynarodowymi wytycznymi dotyczącymi przesłuchań i gromadzenia informacji pt. „Principles on Effective Interviewing for Investigations and Information Gathering” (tzw. Zasadami Mendeza) prawo do bezzwłocznego powiadomienia członka rodziny, znajomego lub innej, wskazanej przez zatrzymanego osoby o fakcie i okolicznościach zatrzymania, stanowi kluczowe zabezpieczenie przestrzegania jego praw. To podmiot dokonujący zatrzymania jest odpowiedzialny za umożliwienie kontaktu osoby zatrzymanej z osobą trzecią oraz ma obowiązek odnotować, kto został o fakcie zatrzymania powiadomiony i kiedy miało to miejsce. Niezależnie od tego, że powyższy sposób postępowania wynika z prawa, to ułatwienie kontaktu ze światem zewnętrznym jest również okazją do budowania stosunku zaufania pomiędzy podmiotem dokonującym zatrzymania a zatrzymanym³⁵.

Ponadto zgodnie z zasadami ONZ „niezwłocznie po zatrzymaniu oraz po każdym przeniesieniu z jednego miejsca aresztowania lub uwięzienia do innego, osoba aresztowana lub uwięziona będzie uprawniona powiadomić, bądź też domagać się od właściwego organu powiadomienia członków jej rodziny lub innych właściwych osób według swojego wyboru, o jej zatrzymaniu, aresztowaniu lub uwięzieniu, bądź o przeniesieniu i o miejscu, w którym jest przetrzymywana”³⁶.

Powyższy problem ma charakter systemowy, wymagający zmiany odpowiednich przepisów prawa.

7. Obszary wymagające poprawy

7.1. Prawo do informacji

Delegacja zwróciła uwagę na niejednorodną praktykę w przypadku doprowadzania do Izby cudzoziemców. W niektórych przypadkach funkcjonariusze drukują z policyjnego systemu tłumaczenie Regulaminu pobytu osób w Izbie w języku zrozumiałym dla zatrzymanego. Nie jest to jednak czynione w każdym przypadku, gdy w PdOZ przebywa obcokrajowiec. W protokołach zatrzymania dwóch obcokrajowców z dnia 6 stycznia 2023 r. znajdują się podpisane tłumaczenia regulaminu w ojczystym języku obu mężczyzn. Jednak w przypadku dwóch mężczyzn

³⁵ Zob. Principles on Effective Interviewing for Investigations and Information Gathering, 2021, dostępne na stronie:

https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Zasady_Mendeza_%20%28jez.angielski%29.pdf.

³⁶ Zob. Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 43/173 z dnia 9 grudnia 1988 r. – Zbiór zasad mających na celu ochronę wszystkich osób poddanych jakiegokolwiek formie zatrzymania lub uwięzienia, Zasada 16.1.

zatrzymanych 30 maja 2023 r. oraz kobiety zatrzymanej 24 kwietnia 2023 r. tego typu dokument nie został dołączony do teczki osobowej zatrzymanych. Należy także podkreślić, że dokumentacja podpisywana przez cudzoziemców – w postaci protokołów zatrzymań, kwitów depozytowych, oświadczeń o zapoznaniu się z prawami – sporządzana jest w języku polskim. W przypadku oświadczenia o zapoznaniu się z prawami wyjątek stanowią dwaj mężczyźni zatrzymani 6 stycznia 2023 r., którzy podpisali przetłumaczony dokument na język ojczysty. W żadnym dokumencie ani rejestrze nie odnotowuje się stopnia komunikatywności cudzoziemców w języku polskim w mowie i w piśmie oraz tego, w jakim języku pouczono daną osobę o przysługujących uprawnieniach. Ponadto w przeanalizowanej dokumentacji dotyczącej pozbawienia wolności obcokrajowców przedstawiciele KMPT nie znaleźli informacji o udziale biegłego tłumacza w czynnościach prowadzonych z tymi osobami. Jest to praktyka szczególnie niepokojąca zwłaszcza w kontekście dwóch mężczyzn zatrzymanych 6 stycznia 2023 r., dołączone bowiem do ich dokumentacji tłumaczenia regulaminu w języku obcym mogą wskazywać, iż nie komunikowali się oni w języku polskim w ogóle lub komunikowali się w stopniu niewystarczającym, by zrozumieć swoją sytuację prawną.

KMPT podkreśla, że prawo do informacji stanowi istotną gwarancję prewencji tortur. Otrzymanie przez osobę pozbawioną wolności zrozumiałych i aktualnych informacji o istotnych kwestiach, np. przysługujących prawach, obowiązujących procedurach, sposobie składania skarg, zwiększa poczucie bezpieczeństwa, pozwala odgrywać aktywną rolę w realizacji własnych praw, ułatwia dostęp do mechanizmów skargowych, przez co pełni funkcję prewencji przemocy.

Z uwagi na powyższe KMPT zaleca zapewnienie, by wszelkie podpisywane przez cudzoziemców oświadczenia były tłumaczone na język dla nich zrozumiały. W przypadku problemów z komunikacją należy korzystać z pomocy tłumacza, niezależnie od podstawy zatrzymania. Tłumaczenie dokumentów przez tłumacza powinno być odnotowywane na dokumencie (z podpisem i pieczętą).

KMPT zaleca też odnotowywanie w dokumentacji ewentualnych trudności w komunikacji, a także informacji, w jakim języku komunikuje się zatrzymany oraz czy i w jaki sposób nastąpiło tłumaczenie.

Wizytujący zwrócili uwagę, iż w dokumentacji jednej z zatrzymanych osób 1 lipca 2023 r. do protokołu zatrzymania dołączono nieaktualne pouczenie o uprawnieniach osoby zatrzymanej. Dodatkowo w niektórych z przeanalizowanych protokołów

zatrzymań (dwie osoby zatrzymane 30 maja 2023 r.) – pomimo zawarcia w nich informacji o dołączeniu do dokumentacji pouczenia o uprawnieniach osoby zatrzymanej – druk ten nie został dołączony do dokumentacji.

Krajowy Mechanizm zaleca przypomnienie funkcjonariuszom, aby posługiwali się w czasie pełnionej służby aktualnymi drukami związanymi z pozbawieniem wolności, np. pouczeniem o uprawnieniach osoby zatrzymanej. KMPT zaleca także, by każdorazowo w dokumentacji osoby zatrzymanej znajdował się podpisany przez tę osobę druk pouczenia o uprawnieniach zatrzymanego. Jeżeli osoba zatrzymana odmówi podpisania dokumentu, parafki wraz ze wskazaniem przyczyny odmowy złożyć powinni funkcjonariusze sporządzający protokół.

Zgodnie z zaleceniami CPT wszystkie osoby zatrzymane powinny być w pełni informowane o przysługujących im fundamentalnych prawach, od samego początku pozbawienia wolności, tj. od chwili, gdy nakazuje się im pozostanie w jednostce Policji. Szczególny nacisk powinien zostać położony na zapewnienie, by osoby zatrzymane były w stanie zrozumieć treść przysługujących im praw. Obowiązek zapewnienia, by tak się stało, spoczywa na funkcjonariuszach Policji³⁷.

Z kolei SPT rekomendował Polsce przyjęcie niezbędnych środków ustawodawczych i administracyjnych w celu zapewnienia, aby wszystkie osoby pozbawione wolności były informowane o przysługujących im prawach oraz o przyczynach ich aresztowania od samego początku pozbawienia wolności oraz, najszybciej jak to możliwe po zatrzymaniu, o stawianych im zarzutach. Takie informacje powinny być najpierw przekazane ustnie w jasny sposób w języku zrozumiałym dla danej osoby, w razie potrzeby z pomocą tłumacza, a następnie powinny być przekazane danej osobie w formie pisemnej³⁸.

Zgodnie § 16 ust. 2 rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 4 czerwca 2012 r. w sprawie pomieszczeń przeznaczonych dla osób zatrzymanych lub doprowadzonych w celu wytrzeźwienia, pokoi przejściowych, tymczasowych pomieszczeń przejściowych i policyjnych izb dziecka, regulaminu pobytu w tych pomieszczeniach, pokojach i izbach oraz sposobu postępowania z zapisami obrazu z tych pomieszczeń, pokoi i izb³⁹, kopię regulaminu pobytu oraz wykaz instytucji

³⁷ Zob. Raport CPT z wizyty w Polsce, CPT/Inf (2018) 39, § 28.

³⁸ Zob. Raport SPT z wizyty w Polsce w 2018 r., CAT/OP/POL/ROSP/1, § 50.

³⁹ Dz. U. z 2023 r. poz. 2672 ze zm.

stojących na straży praw człowieka umieszcza się w pokoju dla osób zatrzymanych lub doprowadzonych w celu wytrzeźwienia, w sposób uniemożliwiający ich zniszczenie lub dokonanie przy ich pomocy zamachu na zdrowie człowieka.

W wizytowanym PdOZ wykaz instytucji dostępny był jedynie w pomieszczeniu, w którym następuje przyjęcie do Izby osoby zatrzymanej. Wykaz ten nie zawierał danych teleadresowych wspomnianych instytucji.

Przedstawiciele KMPT zalecają umieszczenie wykazu instytucji stojących na straży praw człowieka w pokojach, w których przebywają osoby zatrzymane, oraz uzupełnienie wykazu o dane teleadresowe wskazanych instytucji.

7.2. Dostęp do pomocy prawnej

Zgodnie z informacjami uzyskanymi od funkcjonariuszy osobom zatrzymanym, które potrzebują pomocy prawnej, a nie posiadają swojego pełnomocnika, udostępniany jest wykaz adwokatów świadczących pomoc prawną na terenie Opoczna.

Jak jednak wynika z informacji przekazanych przez funkcjonariuszy, zdarzają się sytuacje, w których adwokaci odmawiają przyjazdu do PdOZ lub wyrażają chęć niesienia pomocy prawnej dopiero po opuszczeniu przez zatrzymanego Izby i przyjeździe do kancelarii.

W ocenie KMPT taka praktyka uniemożliwia ocenę stanu fizycznego i psychicznego zatrzymanego, może rzutować na efektywność pomocy prawnej (czynności procesowe odbywają się bowiem pod nieobecność obrońcy) oraz tworzy warunki sprzyjające stosowaniu tortur. Dostęp do adwokata stanowi bowiem minimalną gwarancję prewencji tortur.

SPT podkreśla, że z prewencyjnego punktu widzenia dostęp do adwokata stanowi ważne zabezpieczenie przed złym traktowaniem, które jest pojęciem szerszym niż świadczenie pomocy prawnej wyłącznie w celu obrony klienta. Obecność adwokata może bowiem nie tylko zniechęcać do uciekania się do złego traktowania lub innych nadużyć, lecz również pomóc w dostępie do przysługujących klientowi praw, w tym do mechanizmów skargowych⁴⁰.

⁴⁰ Zob. Raport SPT z wizyty w Szwecji w 2008 r., CAT/OP/SWE/1, § 61.

Zgodnie z art. 1 ustawy z dnia 26 maja 1982 r. – Prawo o adwokaturze⁴¹ adwokatura powołana jest do udzielania pomocy prawnej, współdziałania w ochronie praw i wolności obywatelskich oraz w kształtowaniu i stosowaniu prawa. Z kolei w kodeksie etyki adwokackiej⁴² jasno wskazano, iż obowiązkiem adwokata jest przestrzegać norm etycznych oraz strzec godności zawodu adwokackiego. Ponadto zgodnie z kodeksem etyki adwokackiej stosunek klienta do adwokata oparty jest na zaufaniu (§ 51). Tymczasem brak konsultacji prawnej i obecności adwokata w sytuacji, gdy jest ona najbardziej potrzebna, może to zaufanie podważyć.

Z uwagi na powyższe Krajowy Mechanizm zwróci się odrębnym pismem do Dziekana Okręgowej Rady Adwokackiej w Częstochowie o przypomnienie adwokatom Izby Adwokackiej w Częstochowie o ich roli w procesie zapobiegania torturom oraz o konieczności przestrzegania kodeksu etyki adwokackiej.

Krajowy Mechanizm pragnie także zwrócić uwagę, iż udostępniona lista adwokatów świadczących pomoc prawną na terenie Opoczna była nieaktualna. Znajdowały się na niej nazwiska osób, które nie świadczyły już pomocy prawnej na tym terenie lub zostały wykreślone z listy adwokatów.

Krajowy Mechanizm zaleca regularne aktualizowanie wykazu adwokatów świadczących pomoc prawną na terenie Opoczna.

8. Zalecenia

Na podstawie art. 19 Protokołu fakultatywnego do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania, Krajowy Mechanizm Prewencji Tortur zaleca:

Komendantowi Powiatowemu Policji w Opocznie:

1. zapewnienie, by wszelkie podpisywane przez cudzoziemców oświadczenia były tłumaczone na język dla nich zrozumiały. W przypadku problemów z komunikacją należy korzystać z pomocy tłumacza, niezależnie od podstawy zatrzymania. Tłumaczenie dokumentów przez tłumacza powinno być odnotowywane na dokumencie (z podpisem i pieczętką);

⁴¹ Dz. U. z 2022 r. poz. 1184.

⁴² Zob. Załącznik do Uchwały nr 403/2023 Prezydium Naczelnej Rady Adwokackiej z 7 grudnia 2023 r. Zbiór Zasad Etyki Adwokackiej i Godności Zawodu (Kodeks Etyki Adwokackiej).

2. odnotowywanie w dokumentacji ewentualnych trudności w komunikacji z cudzoziemcem, a także informacji, w jakim języku komunikuje się zatrzymany oraz czy i w jaki sposób nastąpiło tłumaczenie;
3. przypomnienie funkcjonariuszom, aby posługiwali się w czasie pełnionej służby aktualnymi drukami związanymi z pozbawieniem wolności, np. pouczeniem o uprawnieniach osoby zatrzymanej;
4. umieszczanie w dokumentacji osoby zatrzymanej podpisanego przez zatrzymanego druku pouczenia o przysługujących uprawnieniach. Jeżeli osoba zatrzymana odmówi podpisania dokumentu, parafki wraz ze wskazaniem przyczyny odmowy złożyć powinni funkcjonariusze sporządzający protokół;
5. regularne aktualizowanie wykazu adwokatów świadczących pomoc prawną na terenie Opoczna;
6. umieszczenie wykazu instytucji stojących na straży praw człowieka w pokojach, w których przebywają osoby zatrzymane, oraz uzupełnienie wykazu o dane teleadresowe wskazanych instytucji.

Sporządziła: Aleksandra Nowicka

Za Zespół podpisuje:

Katarzyna Kopystyńska

Zastępczyni Dyrektora Zespołu

/-wydano i podpisano elektronicznie/